

SADRŽAJ I BOGATSTVO KULTURE DIJALOGA I TOLERANCIJE

Teme:

- → O nekim aspektima kulture
- → O nekim aspektima kulture dijaloga
- → Koji su to uzroci, razlozi i motivi koji nagone čovjeka da razgovara sa drugim čovjekom?
- → Tolerancija
- → Pretpostavke tolerancije
- → Ima li trpeljivost granica?
- → Tolerancija i nasilje
- → O kraju nasilja
- → Što treba raditi?

O nekim aspektima kulture

Kultura je pravi ljudski dom, jer upravo ona razdvaja ljude od drugih živih bića. U kulturi ljudi:

- osmišljeno djeluju u vanjskom svijetu,
- uređuju međusobne odnose,
- organiziraju svoj život.

Kultura je i kolijevka nastojanja pojedinca da se formira u ljudsko biće. Sloboda u kulturi je prepoznatljiva kao nastojanje da se živi spontano, stvaralački i dostojanstveno. Bez te slobode je nezamislivo samopotvrđivanje i razvitak urođenih sposobnosti pojedinca. Ništa nema ni od intelektualnih, stvaralačkih i moralnih vrijednosti, ako u kulturi pojedinac nije slobodan. Teško je reći da li je za slobodu i za kulturu pogubniji totalitarni sistem ili čovjekovo unutarnje ropstvo, njegova autocenzura.

Pristati na neslobodu znači ugroziti čovjekove polivalentne sposobnosti i dovesti u pitanje smisao njegovog života. Danas je prisutnija kultura u mrežama postvarne civilizacije od one koja je ostvarena za nesputano stvaralaštvo i kritički duh. Sudbinsko je pitanje današnje kulture – da li se

čovjek može približiti slobodi kao vlastitoj suštini i suštini života? Od presudne važnosti jest činjenica da su kultura i civilizacija tvorevine čovjekovog stvaralačkog bića. One su dvije strane iste medalje koje se ne moraju razilaziti, jer čine osnovu čovjekove prakse. Bez nje, čovjekova bi egzistencija bila nemoguća.

Kultura je jedna od najdragocjenijih i najviših tekovina cjelokupnog razvoja ljudskog roda, mjerilo ostalih dostignuća čovjeka na pojedinim područjima njegovog življenja i stvaralaštva. Opća kultura je složena sfera u kojoj se reflektiraju:

- tekovine i iskustva duhovnog razvitka na svim područjima života, pa tako i na političkom području koje je od velikog značaja za kolektivnu egzistenciju;

- izbor je puteva i ciljeva zajedničkog razvitka pojedinih nacija i nacionalnih manjina.

Na kraju, kultura ne podrazumijeva samo ono što postoji, no i ono što bi trebalo da postoji. Svako njeno određenje zahtijeva prisustvo kritičke svijesti o onome što jeste, ali i o onome što predstoji.

Ako je riječ o naučnoj interpretaciji fenomena kulture nijedna njegova bitna komponenta ne može se sagledati nezavisno od suštine društvenih procesa i integralnog razvoja društva bez njihove uvjetovanosti i dijalektičke uvjetovanosti. Ne smije se zanemariti humanistička suština kulture, ona datira od iskona, a naročito njeno jedinstvo u humanizaciji prirode i naturalizaciji čovjeka, odnosno u "oprirođenju čovjeka" i "očovječenju prirode".

O nekim aspektima kulture dijaloga

Stari Grci su vjerovali da se istina može otkriti u dijalogu: "...lijepa ličnost i mudra misao rađaju se samo u razgovoru." Razgovor jest igra i to duhovna igra, jer se u igri isprobava jedan mogući život. Sokrat svoj život počinje i završava razgovorom, za njega je razgovor bio isto što i traženje čovjeka – biti čovjek znači voditi razgovor.

"Čovjek nije biće koje govori, nego biće koje razgovara."

"Danas ljudi sve više govore, a sve manje razgovaraju."

"Oni koji samo drže govore ubrzo više nemaju što reći ni sebi ni drugima."

"Tko sluša samo sebe – ne čuje druge. Tko sluša samo druge – ne čuje sebe."

Jedini izlaz jest da nanovo učimo razgovarati, da učimo slušati, jer "cijeli život je borba za tuđe uho". Između čovjeka i čovjeka zjapi ponor koji se može premostiti jedino razgovorom. Što je više posrednika između dvojice ljudi to su obojica dalje jedan od drugoga i od sebe. Razgovor između ustanova potisnuo je i onemogućio razgovor između ličnosti. Mi razgovaramo preko naših predstavnika, koji to dobro naplaćuju. To što je naš život prepun ustanova samo je znak da je oslabila volja za istinom ili volja za promjenom, što je isto: skitački i prevratnički duh se umorio.

Koji su to uzroci, razlozi i motivi koji nagone čovjeka da razgovara sa drugim čovjekom?

1. Ljudsko biće je nedovršen i nesavršeno biće koje sebe upotpunjava i usavršava samo u zajednici sa drugim bićima. "Kad dobro upoznate nekog drugog, sebe ste proširili za još jedan život." Čovjek nastaje u razgovoru sa drugim čovjekom. Razgovor se ne dovršava, jer ni sudionici u razgovoru nisu dovršeni tvorovi, već stvaraoči. Ja nisam otvoreno biće ili nisam čovjek. Kao zatvoreno biće, ja sam – ništa. Dok sam otvoren mogu stvarati i nadati se. Mogućnost dijaloga počiva na pretpostavci bar djelomičnog odricanja od sebičnih interesa.

Tek sa priznavanjem drugačijeg mišljenja ili mišljenja drugoga, odriče se pojedinac prava da je samo on u pravu. Kroz razgovor se uvažava drugi i čovjek se osjeća živ samo u razgovoru sa drugim čovjekom koji se sa njim ne slaže. Ono što ljude povezuje jesu pitanja, ono što ih udaljuje jesu odgovori. Ljudi koji pristaju na razgovor već ostvaruju minimum ljubavi i tolerancije među sobom. Ljubav je štit od otuđenja. Svaki iskreni razgovor podrazumijeva izlazak iz samoće, razgovor je metoda koja ne dozvoljava čovjeku da se zatvori u sebe, da caruje u svojoj tišini. Bez pomoći drugih čovjek ne može postati ličnost, ali uz njih može da je izgubi. Bez drugih ne možeš upoznati sebe, uz njihovu pomoć možeš zaboraviti sebe.

2. Meni je potreban drugi da bih ja mogao doći do istine o sebi i o njemu. Razgovor je najljudskiji put koji nas vodi, ako ne uvijek do istine, a ono bar u njenu blizinu. *"Istina nije ni u meni ni u tebi, nego između nas."* Ti i ja ulazimo u razgovor svaki sa svojom istinom, a izađemo iz razgovora sa nekom novom koju prije susreta nismo znali. U razgovoru se susreću dva bića otvorena za istinu i dorasla da se suoče sa istinom. Razgovor je jedini način na koji ponovo možemo naći sebe. Kad govori o sebi čovjek je daleko od istine, kad govori o drugome nije joj bliži. Sav naš razgovor je kretanje između istine i zabluda. Razgovor je proces ispravljanja slike o meni i o tebi. Tko nije kadar da razgovara, taj nije sposoban za razvoj. Razgovor je moguć samo između dvojice (ili više njih) koji unaprijed priznaju da ne znaju istinu, a da žele do nje doći ili da joj se bar malo približe. Razgovor nije nikakvo nadmetanje, ne ugrožava ničiji identitet.

Važno

Svaki razgovor koji nije odnos razumijevanja i suradnje jest nasilje i prinuda. Biti spreman za razgovor znači odbaciti svaku pomisao na prinudu i nasilje. Herodot: *"U miru djeca sahranjuju svoje očeve, a u ratu očevi svoju djecu"*. Kad bi ljudi više razgovarali manje bi se mučili i ubijali. Nasilje je poricanje bilo kakvog smisla i vrijednosti drugom čovjeku. Razgovor je način da se ne porekne vrijednost ljudskom biću. Ako nije uvijek ljubazan, bar isključuje mržnju i nasilje. Iz razgovora izlazimo duhovno drugačiji nego li smo u razgovor ušli – u dušu nosimo više nego li smo imali. Ukidanje razlika jednako je duhovnoj smrti. Dogma je duhovni oblik nasilja – nasilje

je tjelesni oblik dogme. Tamo gdje se čuje samo jedan glas, u službi samo jedne ideje, gotovo je sa razgovorom. Pojedinac koji usvoji dogmu ne može da misli, a narod koji živi po dogmi izgubio je svoju slobodu. Ako u našim odnosima dođe do spora ili sukoba treba znati da ih ne može riješiti nitko izvan nas, a ako ih netko i rješava, onda to čini obično tako da nas obojicu lišava prava da sami odlučujemo o sebi.

Dijalog nije puka tehnika vođenja razgovora, već ostvarenje jednog drugog načina života i jednog shvatanja čovjeka u njegovoj samospoznaji. Za istinski dijalog nisu potrebna nikakva pravila, već iskreni susret ljudi sa različitim pogledima na svijet i samo iz tih duhovnih susreta rađa se smisao za trpeljivost i vrednovanje tuđeg stava. Ako ne možemo ostvariti susret naših misli, naš duhovni život pretvara se u pakao. U paklu smo svaki put kad se ne razumijemo. U paklu smo svaki put kad

se potpuno razumijemo. Nietzsche (Niče): *"Jasnoća koja vrijeđa"*.

3. U razgovoru nitko ne može izgubiti, a svi mogu da dobiju.

a) dajeli, a ne gubiš: istina, ljepota, dobrotu, svjetlost, jesu vrijednosti koje ne gube na vrijednosti kada se dijele među ljudima. *"Duh je uvijek komunist – uvijek se nesebično daje – besplatno."*

b) stepen našeg saznanja ovisi od stepena naše otvorenosti prema drugima: koliko smo otvoreni za zajednicu, toliko smo otvoreni za istinu.

Zaključak

Razgovor je susret dvojice ili više slobodnih ljudi koji hoće da razmijene mišljenja o važnom pitanju, na koje daju različite odgovore, kako bi u ravnopravnim uvjetima došli do rješenja kojima bi obojica (ili svi) bili zadovoljni. Razgovor je metoda analize sebe i drugoga i metoda djelovanja na sebe i na drugoga (druge).

Tolerancija

Ako se vrijednost nacije izdigne iznad vrijednosti čovjeka, onda je otvoren put ka netrpeljivosti, mržnji i sukobima. *"Svuda se razlike pretvaraju u opreke."* Čim se skupi desetak naših ljudi odmah počinju sporovi, svađe i tuče zbog vjerskih, nacionalnih i političkih podjela i razlika u mišljenju – *"jaka borba interesa i slaba briga o istini."*

Teško se probija svijest kako je moguće da ljudi žive i grade zajedno, a da i ne budu iste vjere, iste nacije ili istih političkih i moralnih uvjerenja. Svaki čovjek ima i poneku svoju osobinu kojom se razlikuje od drugih ljudi, ali ima i neka svojstva po kojima je sličan drugima. *"Tko nije trpeljiv ne može biti čovjek."* Može se biti trpeljiv samo prema neistomišljenicima, vjerskim, moralnim i političkim suparnicima.

- Trpeljivost podrazumijeva moje neslaganje oko ubjeđenja koja su bitna za nekog drugog i imam priliku da budem trpeljiv tek kada temeljne misli, uvjerenja i djela drugoga smatram lošima. Uprkos svome uvjerenju da je riječ o nečemu što ne odobravam, uzdržavam se od osude i prinude, ne priječim te da živiš po svome.

- Trpeljivost je svijest da nam se nešto u ubjeđenju drugoga ne dopada, a da u isto vrijeme s tom činjenicom živimo. Čovjek je čovjek upravo po tome što uvijek ima više od jednog odgovora na jedno pitanje. Samo oni koji imaju duboka uvjerenja jesu oni koji mogu biti trpeljivi, jer se njihovo uvjerenje odmjerava u odnosu na drugoga sa kojim se ne slaže.

- Trpeljivost nije ravnodušnost, licemjerje, neutralnost, izvrdavanje, kukavičluk – ona je jedan zahtjev da se odredimo spram osnovnih misli, uvjerenja, stavova, sklonosti i ponašanja sa kojima se ne slažemo.

- Trpeljivost nije cilj sam po sebi, nego je prije sredstvo da se dođe do nekog uzvišenog cilja; ona nije ideal, vrijednost ili vrlina.

- Trpeljivost je sučeljavanje temeljnih ubjeđenja i postupaka – što znači da mogu biti trpeljiv prema tvojim ubjeđenjima i prema tvojim postupcima.

- Trpeljivost ne podrazumijeva da se sve odobrava: možeš misliti što hoćeš, ali ne možeš raditi što hoćeš.

- Trpeljivi imaju pravo da ograniče slobodu netrpeljivima ako ovi ugrožavaju temelje slobode. Vrhunac svoje čovječnosti trpeljiv čovjek iskazuje

u odnosu na netrpeljivoga: neka ovaj vjeruje što hoće, misli što hoće i čini što hoće dok njegova vjera, misao i postupci ne ugrožavaju vjerski, duhovni i moralni život drugih. Ako trpeljiv čovjek izriče svoj sud o vjeri, misli i činu netrpeljivog čovjeka, on ne ograničava njegovu slobodu – ograničenje je na djelu kad se izriče osuda njegovih postupaka koji ugrožavaju živote drugih. Provjera trpeljivosti za teorijske potrebe jest kritika; provjera trpeljivosti za praktične potrebe jest akcija.

- Trpeljivost je osnovni uvjet napretka: drugi mi je potreban da bih razvijao sebe. Nema većih neznanica od onih koji misle da znaju sve i ništa više. Čovjek treba da je veoma human da bi mogao reći: "Ja to ne znam." Trpeljiv može biti samo onaj čovjek koji je svjestan da ne zna cijelu istinu i da mu je potreban drugi čovjek kako bi došao u blizinu istine. Netrpeljiv čovjek vjeruje da zna istinu i da mu nikakav razgovor nije potreban. On ni ne vidi da je upravo trpeljivost jedan uvjet bez kojega nema načina da dođemo do istine. Čovjek može da sazna je vanjski svijet, a da ga ne mijenja, ali ne može upoznati sebe samoga, a da se ne mijenja: samo znanje o sebi mijenja ga. Onaj koji ne umije saslušati drugoga sklon je da obmanjuje sebe samoga, a da toga nije ni svjestan. Za sve razlike i suprotnosti ima mjesta u ljudskoj stvarnosti – one i jesu sile razvoja.

Zahtjevi za trpeljivošću upućuju na to da je centralno sporno pitanje na koje valja dati razuman i uman odgovor, u stvari, pitanje općenja među ljudima. Koliko su zreli odnosi među ljudima u nekom društvu, može se izmjeriti ako se dobije odgovor na koji način ljudi razrješavaju međusobne odnose. Čovjek je tolerantan tek onda kada je kadar da nešto čuje, razmisli i usvoji od drugog čovjeka koji se sa njim ne slaže. "Svojom ćete trpeljivošću spasiti svoje duše." Ako su čovjek i društvo slobodni, onda se mogu očekivati različite, suprotne i isključive ideje, vjerovanja, vrijednosti, interesi i ponašanja – to proizlazi kao nužnost iz samog pojma slobode. Duhovan čovjek, svjestan različitih pristupa svijetu oko sebe i u sebi, stog je u razgovoru, ne iz slabosti, već zbog snage, zbog one silne volje da upozna i drugačije svjetove no što je onaj u kome on misli da živi. Tolerancija ne zahtjeva da se čovjek odrekne svoga načela, nego da ih proširi, produbi i nadaše. Samo jaki mogu biti tolerantni.

Pretpostavke tolerancije

a) čovjeku kao nedovršenom biću potreban je drugi čovjek kako bi sebe proširio i dovršio:

- isključivost podrazumijeva dovršenost

b) pretpostavka koja se odnosi na čovjeka čije su spoznajne mogućnosti ograničene, te mu je potreban drugi čovjek da ih proširi:

- isključivost vodi gubitku istine

c) u razgovoru se otkrivaju nove mogućnosti mišljenja, vjerovanja i vrednovanja. "Isključivost vodi duhovnoj pustoši." Ovdje nema trpeljivosti, svaki se čovjek bori, spori i umire za svoj ideal.

Ima li trpeljivost granica?

Trpeljivost je prema netrpeljivima samoporažavajuća. Moguće je biti trpeljiv prema mišljenju (ubjeđenju) nekog drugog ili prema njegovom ponašanju. Valja se zalagati za neograničenu trpeljivost prema izražavanju mišljenja i za neograničenu trpeljivost prema nekim načinima ponašanja. Netrpeljivost se može osporavati bez primjene sile, bilo tako što ćemo izbjegavati biti netrpeljivi, bilo tako što nećemo pružati podršku netrpeljivima, bilo tako što ćemo netrpeljive ubjeđivati da su na pogrešnom putu. Biti uvijek trpeljiv prema netrpeljivom znači onečovječiti njegovu drskost. Neophodno je potrebno razlučiti netrpeljiv duh od netrpeljivog ponašanja.

"Misao se može osporavati samo mišlju, a čin i činom i mišlju."

"Ako nisi siguran u istinitost svoje misli, onda nemaš ni pravo nametati je drugima; iznesi je pred njih da čuješ što oni misle o njoj i da li misle o nečemu čega nema u tvojoj misli."

Misli, osjećanja i uvjerenja ne mogu se nametati: ne može me nitko prisiliti da mislim kao on, da ga mrzim, volim itd. "Nijedan sudac ne može biti neutralan, ali mora biti pravedan." Objektivnost nije neutralan stav, jer biti objektivni znači u isto vrijeme isključiti sve ostale stavove koji to nisu. Trpeljivost ne omogućava izražavanje isključivo istinitih misli, nego i neistinitih, zabluda, besmislica, laži i čega sve ne.

Tolerancija i nasilje

Isključivi stavovi i ponašanja nikako se ne podnose – tu nema zajedničkog jezika.

a) ako se u jednom društvu pojedinci ne vole – dovoljno je da se podnose;

b) ako ne mogu da žive u općem bratstvu – mogu da budu dobri poznanici ili susjedi;

c) ako ne surađuju – bar mogu reći jedan drugome "dobar dan!";

d) ako im je i to teško – mogu proći jedan pored drugoga, a da ne iskazuju znakove mržnje.

Kada se ljudi međusobno osporavaju, mrze i kolju, nema te njive koja obećava dobru žetvu. Narod koji dozvoljava da bude gažen od šačice tirana prije zaslužuje prezir nego sažaljenje – to još nije narod, to je masa. Sa takvim vođama na čelu narod se ne može kretati naprijed – dominira prinuda i nasilje. To su ljudi koji neznaju da razgovaraju – znaju da zapovjedaju. Radije vode rat nego da razgovaraju.

a) "bolje je bezuspješno razgovarati nego uspješno ratovati."

b) "bolje je da glave vode razgovore nego da padaju u borbi."

Nasilje je onečovječenje – poricanje bilo kakve vrijednosti ljudskom biću koje se od nas razlikuje. Nasilje nije štetno samo za pojedince i narode koji imaju nesreću da su tlačeni, mučeni, tučeni – ono je isto toliko štetno za pojedince i narode koji to čine.

Nasiljem se ukida mogućnost da se upoznaju djela velikih pojedinaca i kultura naroda, da se iz njih odaberu istinske vrijednosti i da se one uklupe u vlastiti razvoj. Kad se dva naroda ili dvije kulture susreću posredstvom dviju vojski – one se ne oplođuju nego se uništavaju.

O kraju nasilja

Nestanak nasilja se očito ne može ostvariti samo putem suprostavljanja protivnasilja nasilju, niti putem suprostavljanja nenasilja nasilju. Tek uzajamno prožimanje nasilnih i nenasilnih aktivnosti na planu razrješavanja društvenih konflikata, predstavlja ujedno i racionalni put rastvaranja politike u društvu u kome sve slobodniji i svjesniji ljudi komuniciraju humanijim i racionalnijim putevima općenja nego što je nasilje.

Što treba raditi?

a) jačati moć društva, jer jedino demokracija bez nasilja omogućava stvaranje ljudske zajednice oslobođene otuđenosti, neslobode i potčinjenosti,

b) otvarati proces u kojem se čovjeku potvrđuje kao tvorac sopstvene istorije,

c) afirmacija racionalnih i humanih sredstava u komuniciranju među ljudima u kojima će:

- dominirati stvaranje umjesto razaranja,

- dogovaranje i sporazumjevanje umjesto netolerancije i nesporazumjevanja.

Piše: doc. dr. sc. Pavle Vukčević
Udruženje "Naša Jugoslavija"
e-mail: pavlevukcevic@gmail.com